

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ

‘Ομοτίμου καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ Ο ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΟΡΕΑΣ

Ἀχώριστος σύντροφος τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων ἡ φιλοσοφία οὐδέποτε ἀπέλειπεν αὐτούς, διότι τούτων παρακείμενον καὶ σύμβολον ἦτο ἱερὸν τὸ «φ ι λ ο σ ο φ ε ῖ τ ε μ ᾱ λ λ ο ν ἢ ἄ ν α π ν ε ῖ τ ε». Παρακολουθοῦσα δὲ αἰεὶ πιστῶς ὑφίστατο τὰς ἐναλλαγὰς τῶν ἱστορικῶν περιπετειῶν καὶ ὑπέμενεν ἐκάστοτε τοῦ ἔθνους τὴν μοῖραν· ἤκμασε μὲν κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς δόξης τῆς ἑλληνικῆς, ἠτόνησε δὲ καὶ ἐξήνθησε κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς δυσκληρίας τῆς πολιτικῆς. Ὅτε μὲν περιβεβλημένη τὴν προσήκουσαν αὐτῇ βασιλικὴν ἀλουργίδα, ὅτε δὲ ἐνδεδυμένη τῆς δουλείας τὸν μέλανα χιτῶνα ἐγένετο πρόθυμος συμπάρεδρος καὶ σταθερὰ παραστάτις τοῦ εὐκλεοῦς ἡμῶν ἔθνους.

Προστάτας καὶ ἀντιπροσώπους ἔσχεν ἡ φιλοσοφία περιφανεῖς ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς λαμπροῖς, καθ’ οὓς ἡ ἀνθρωπότης διήνυε τὴν νεανικὴν αὐτῆς ἡλικίαν, τοὺς Πλάτωνα καὶ τοὺς Ἀριστοτέλεις, τοὺς Ζήνωνας καὶ τοὺς Πλωτίνους καὶ τὴν ἄλλην ἐκείνην περίσεμνον χορείαν τῶν ἀπαραμίλλων ἡρώων τῆς διανοήσεως, ὅσους ἐξ ἀρχῆς ἀνέδειξεν ἡ κατὰ πάντα ἀριστοτόκος καὶ ἀθάνατος Ἑλλάς. Ὅτε δὲ αὕτη εἰς τὸν ἀδυσώπητον τῆς ἀνελίξεως νόμον ὑπείκουσα ὑπέκυνεν εἰς τὰς ῥωμαϊκὰς λεγεῶνας καὶ μετὰ μικρὸν ἀνακύνψασα διὰ τῆς ἰσχύος τῆς πνευματικῆς ἐνίκησε τὸν νικητὴν, διὰ δὲ τῆς ζωογόνου δυνάμεως τῆς ὑψηλῆς τοῦ Θεανθρώπου θρησκείας ἐπιρρωσθεῖσα ἀνεκαινίσθη αὐτῆς καὶ ἀνεφάνη τὸ δεύτερον ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς ὡς κράτος Βυζαντιακόν—, καὶ τότε πάλιν ἡ φιλοσοφία ἀνέλαμψεν, ὅσον βεβαίως ἐπέτρεπον οἱ τότε χρόνοι καὶ οἱ συνήθως ἀνώμαλοι πολιτικοὶ καιροί. Μαρτυροῦσιν αἱ Σχολαὶ τῆς Γάζης καὶ τῆς Ἐδέσσης, τῆς Νισίβιδος καὶ τῆς Γανδισαπώρας καὶ μάλιστα ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυθεῖσα Ἀκαδήμεια· μαρτυροῦσι δὲ πάλιν τὰ ὀνόματα τοῦ Φωτίου καὶ τοῦ Ἀρέθα, Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ καὶ τοῦ Ξιφιλίνου, Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ Νικηφόρου Γρηγορά, τοῦ Συμεὼν καὶ τοῦ Καβάσιλα καὶ τῶν ἄλλων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, ὅσοι ἐν τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων ἢ ἀλλαχοῦ τῆς μεγάλης ἡμῶν αὐτοκρατορίας εὐδοκίμως ἔδρασαν καὶ ὧν ἡ ἐπιστημονικὴ ἐνέργεια καὶ φιλοσοφικὴ ἱστορία ἀναμένει εἰσέτι μετ’ ἐντόνου ἐπιταγῆς τὸν Ἑλληνα ἱστοριογράφον.

Καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς στυγνοῖς τῆς δουλείας χρόνοις, καθ' οὓς ὁ εἶδε-
χθῆς τοῦ τυράννου ζυγὸς κατέθλιβεν ἐπαχθῶς τὴν ζωὴν καὶ ἐδέσμευεν ἀφορη-
τως τὴν διάνοιαν, καὶ τότε οἱ Ἕλληνες κατῴρθουν ἐν τοῖς σεμνοῖς μοναστη-
ριοῖς καὶ τοῖς πολλαχοῦ ἰδρυμένοις σχολαίοις νὰ μανθάνωσι γράμματα, οὐκ
ὀλίγοι δὲ νὰ μορφῶσιν ἑαυτοὺς ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς ἐσπερίας Εὐρώ-
πης, νὰ προάγωσι τὰς ἐπιστήμας καὶ θεραπεύωσι τὴν φιλοσοφίαν. Ἀρχεῖ ἐν
ὄνομα πολυγράφου καὶ σοφοῦ ἀνδρός, Εὐγενίου τοῦ Βουλγά-
ρεως, τοῦ κλεινοῦ θεολόγου καὶ φιλοσόφου, ἵνα καταδείξῃ τὸ ἀνήφαιστον
πῦρ τοῦ ἑλληνικοῦ δαιμονίου, ὅπερ κατὰ τοὺς δυσχειμέρους ἐκείνους χρόνους
ἠδύνατο νὰ ἀνάπτῃ καλλιφλογας πυρσούς φωτίζοντας τὸ Γένος ἐν τῷ σκοτεινῷ
τῆς δουλείας του δρόμῳ.

Ἡ μετὰ μακροὺς καὶ πολυμόχθους ἀγῶνας ἀναγνώρισις τῆς πολιτικῆς
ἐλευθερίας εἰς μικράν τινα μοῖραν τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος κατέστησε δυνα-
τὴν τὴν ἐλευθερίαν τῆς διανοήσεως κίνησιν καὶ τὴν ἀπερίσπαστον τῆς ἀλη-
θείας ἀνίχνευσιν. Μετὰ τῶν ἄλλων δ' ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν ἦτο εὖλογον νὰ
καλλιεργηθῇ καὶ ἡ πότνια αὐτῶν μήτηρ, ἡ φιλοσοφία, ἐν τῇ οἰκείᾳ πατρίδι,
ἐν ᾗ ἐγεννήθη καὶ ἐλικνίσθη, ἠνδρώθη καὶ ἐτελειώθη. Ἡ ἐπισκόπησις τῆς
φιλοσοφικῆς κινήσεως τῆς ἐν τῷ πρώτῳ αἰῶνι τοῦ ἐλευθέρου βίου συντελε-
σθείσης μαρτυρεῖ περιφανῶς τὴν σύντονον σπουδὴν καὶ ἀκατάσχετον ὁρμὴν
τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος πρὸς ἀνύψωσιν καὶ συνέχισιν τῆς πρὸς καιρὸν βίᾳ
ἀνακοπέισης, ἀλλ' οὐδέποτε ἐγκαταλειφθείσης πορείας. Κατὰ τὴν περίοδον
ταύτην ἀνεφάνησαν ἄνδρες νομικοὶ καὶ ἱατροί, θεολόγοι καὶ φιλόλογοι, οἵτι-
νες τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐπιστήμας ἀσχοῦντες ἐνεφοροῦντο εὐρυτέρας ἐρευνητικῆς
διαθέσεως καὶ ἤπιαντο τῆς φιλοσοφίας. Οὐχὶ ὀλίγοι δὲ λόγιοι καὶ μάλιστα
ἀνωτάτων Σχολῶν καθηγηταί, ὥς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημείας καὶ ὕστερον τοῦ
ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ἀφιέρωσαν ἑαυτοὺς εἰς τὴν θειοτάτην τῶν ἐπιστη-
μῶν καὶ ἀξιόλογα κατέλιπον ἔργα. Ὁ Θεόφιλος Καύρης, ὁ Βράϊλας Ἀρμέ-
νης, ὁ Φίλιππος Ἰωάννου καὶ ὁ Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης καὶ ἄλλοι, εἴτε
σύγχρονοι εἴτε νεώτεροι αὐτῶν, ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ φι-
λοσοφῆσαντας.

Ἡ ἄοκνος ἐργασία καὶ εὐγενὴς προσπάθεια τῶν ἐκλεκτῶν καὶ περιβλέ-
πτων ἐκείνων ἀνδρῶν μεγάλως ὠφέλησε τὴν ἐθνικὴν προόδον καὶ δαψιλῶς
ἐπλούτισε τὴν νεωτέραν ἡμῶν γραμματεῖαν δι' ἀξιολόγων βιβλίων, ἅτινα
ἀριδιήλως ἐμφαίνουσι τὴν φιλομαθῆ ὁρμὴν καὶ φιλόσοφον τάσιν τὴν ἐμφω-
λεύουσιν ἀκοίμητον ἐν τῇ ψυχῇ τῇ ἑλληνικῇ.

Θὰ προέβαινέ τις πολὺ πέρα τοῦ δέοντος καὶ θὰ παρέβλεπε τοὺς ἀπαραβά-
τους νόμους τῆς βαθυηδὸν χωρούσης προόδου, ἐὰν ἤξιον νὰ ἀναφανῶσι καὶ
παρ' ἡμῖν εὐθὺς αὐτοτελῇ καὶ ἄρτια, πρωτότυπα καὶ μεγάλα φιλοσοφικά
συστήματα. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ὁ ὥριμος καρπὸς ἀμφιλα-
φοῦς δένδρου, ὅπερ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐφυτεύθη καὶ μετ' ἀδιαλείπτου ἐπιμε-

λείας ἐκηπεύθη ἐν τῷ λιπαρῷ πεδίῳ τῆς πολυειδοῦς ἐπιστήμης. Ἐνθυμηθῶμεν ὅτι αὕτη ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνάντησιν πολλῶν εὐμενῶν ὄρων, ἀσυνήθη ἀκμὴν καὶ ἐξαίρετον ἀνθισιν τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, βαθμιαίαν ἐπίδοσιν καὶ κανονικὴν ἀνάπτυξιν μακροῦ καὶ εὐκόσμου πολιτικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, ἐν ἄλλοις λόγοις τὴν συντέλῃσιν ἐπιμόχθου ἐθνικῆς σταδιοδρομίας, τὴν συμπλήρωσιν μεγάλης ἱστορικῆς περιόδου, ἣς γίνεται ἡ φιλοσοφία οἰονεῖ ἐπιταγὴ καὶ περιλήψις, ἔτι δὲ διερμηνεύς καὶ ἐξαγγελος. Εἶναι πάντως εὖστοχος καὶ ἀναμφιλέκτου ἀληθείας περιεκτικὴ ἡ τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ ἰδεολόγου ἀπόφανσις, ὅτι ἕκαστον φιλοσόφημα παριστάνει τὸν διανοητικὸν καὶ ἠθικὸν βίον τοῦ οἰκείου λαοῦ καὶ ὅτι καθόλου ἡ φιλοσοφία ἐπακολουθεῖ εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ συγχρόνου πνεύματος καὶ τότε μόνον ὑποφώσκει, ὅταν ἡ μορφὴ τῆς ζωῆς γηράσῃ· «Ἡ γλαῦξ τῆς Ἀθηνᾶς ἀρχεται ἵπταμένη, εὐθύς ὥς ἐπέλθῃ τὸ λυκόφως». Ἀλλ' ἡ μεγάλη ἡμέρα, περὶ ἣς λέγει ὁ Ἑγελος, δὲν συνεπληρώθη εἰσέτι ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου. Ὁ φύσει αἰθριὸς καὶ αἰγλήεις αὐτοῦ οὐρανὸς πολλάκις ἔρρυντιδῶθη καὶ ἡμαυρώθη ὑπὸ ζοφερῶν καὶ κεραυνοῦ μεσῶν νεφελῶν· ἡμέραι πονηραὶ ἐπῆλθον καὶ ὑλιστικαὶ τε καὶ βανασουργοὶ ἐπέστησαν καταστάσεις, ὑφ' ὧν συγκατατρυχόμεθα οὐχ ἥτιον καὶ ἡμεῖς μετὰ σύμπαντος τοῦ συγχρόνου κόσμου.

Μεγάλας δὲ πολιτικὰς περιπετείας καὶ ἀδικίας ἐδοκίμασεν ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ παντοίων μὲν καὶ ἀσπόνδων ἐχθρῶν, ἀφανῶν τε καὶ φανερῶν, περιστοιχιζομένη ὑπ' οὐδενὸς δὲ σχεδὸν φίλου εἰλικρινοῦς δορυφορουμένη. Ἀλλὰ θαρσεῖν χρή. Εἰς τὴν ἀνένδοτον καρτερίαν καὶ τὴν ἀπαράμιλλον ἐνψυχίαν τῆς μεγαλωνύμου ἡμῶν φυλῆς ἀποβλέποντες δικαιούμεθα νὰ εὐελπιστῶμεν περὶ τοῦ μέλλοντος καὶ αἰετὰ μετὰ θάρρους νὰ χωρῶμεν ἐπὶ τὰ πρόσω διατηροῦντες τὸ φρόνημα γενναῖον καὶ ὑψηλοὺς τοὺς σκοποὺς. Καὶ ἂν δὲ τυχόν ἡ μοῖρα ἐπέκλωσε νὰ ἐπισυμβῶσί ποτε πολιτικοὶ καὶ πολεμικοὶ ὀλέθριοι κατακλυσμοί, δὲν θὰ καταποντισθῶμεν ἀλλὰ θὰ ἐπιζήσωμεν ἐπιπλέοντες, καθὼς ἡ κιβωτὸς τοῦ Νῶε, ἐπὶ τῶν ὑδάτων· διότι ἔχομεν ἐπαρκῆ καὶ ἀσφαλῆ σωσίβια τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις καὶ τὴν θρησκείαν μετὰ τῆς ἐγνώσεως. Αἱ χρυσαὶ αὐταὶ καὶ ἱερὰ παρακαταθῆκαι εἶναι ἀστείρευτοι πηγαὶ ἀπεράντου δυνάμεως καὶ ἀκαταλύτου ἰσχύος. Οὐ μόνον δὲ θὰ ἐπιζήσωμεν ἀλλὰ καὶ θὰ διαλάψωμεν ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων λαῶν καὶ θὰ ἐπιτελέσωμεν τὴν μεγάλην καὶ κοσμοϊστορικὴν ἡμῶν ἀποστολήν. Ἐμφορούμενοι πνεύματος χριστιανικοῦ καὶ ποτίζοντες ἡμᾶς αὐτοὺς τὰ νάματα τῆς ἀθανάτου σοφίας τῆς ἀποτεθησαυρισμένης ἐν τοῖς προγονικοῖς κειμηλίοις θὰ ἐπιταχύνωμεν μεγάλως τὴν ἔφιξιν τοῦ σκοποῦ· λέγω τὴν προσέγγισιν τοῦ ποθητοῦ χρόνου, καθ' ὃν, συντελουμένης τῆς ὅλης πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ἡμῶν ἀναγεννήσεως, θέλει ἀναφανῇ ἡ γλαῦξ ἐκείνη καὶ ἐπιφαινομένη καὶ πάλιν θὰ τανύσῃ τὰς πτέρυγας ὑπερθεῖν τῆς πατρίου γῆς, ἐνθα ἦτο ἑκπαλαὶ τῆς σοφίας φαεινὸν σύμβολον. Καὶ δραματιζόμεθα νῦν τὴν αὐγὴν ἐκπάγλου περιόδου, τὴν ἐπιτολήν νέας ἰδεολογικῆς φιλοσο-

φίας, οἷα προσήκει καὶ ἰδιάζει μάλιστα εἰς τὴν λεπτογνώμονα διάνοιαν καὶ τὴν ὑψηλόφρονα φύσιν τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων. Τοιοῦτο δ' ἐπιστημονικὸν κατασκευάσμα καὶ φιλοσοφικὸν καλλίστευμα θέλει ὑπομνήσει ὅτι ἡ περικαλλῆς ἡμῶν πατρίς, ἣτις ὑπῆρξε τὸ τέμενος τῶν Μουσῶν καὶ τὸ ἐνδιαίτημα τῆς Φιλοσοφίας, εἶναι ἀεὶ ἡ αὐτὴ καὶ διὰ τοῦ χρόνου ἀναλλοίωτος χώρα. Ὑπὲρ τοιούτου σκοποῦ εἰργάσθησαν μετὰ πόθου σφοδροῦ καὶ ἐλπίδων θερμῶν αἱ παλαιότεραι γενεαί, ὑπὲρ τοιούτου δ' ἐπ' ἴσης μοχθοῦσιν οἱ σύγχρονοι τῶν ἐπιστημῶν θεράποντες καὶ οἱ σεμνοὶ τῆς φιλοσοφίας διδάσκαλοι· ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τούτου ἤθλησε καὶ ἐπόνησε κατ' ἐξοχὴν καὶ ὁ Θεόφιλος Βορέας, οὗ τὸν θάνατον πρὸ ἔτους περίπου ἐθρονήσαμεν¹.

Ὁ ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΟΡΕΑΣ, ὅστις ἐπὶ δύο περίπου γενεὰς ἐτίμησε καὶ ἐλάμπρυνε τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, ἀνεδείχθη πρωΐμως καὶ εὐπετῶς· εἰς δὲ τὴν ἀνάδειξιν συνέτειναν, ὥς συμβαίνει συνήθως, δύο, εἰς τὸ αὐτὸ συνελθόντες, σημαντικοὶ καὶ ἀπαραίτητοι ὄροι, φύσις δηλονότι ἀγαθὴ καὶ τύχη λαμπρά. Γεννηθεὶς ἐν Ἀμαρουσίῳ τῆς Ἀττικῆς τῷ ἔτει 1873, ἐκ γονέων χρηστῶν καὶ ἐναρέτων, ἀνῆκεν εἰς οἶκον μετασχόντα ζωηρῶς τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος· ἦτο δὲ ὑπὸ τῆς φύσεως δαψιλῶς κεκοσμημένος διὰ πολλῶν καὶ σπανίων προτερημάτων, στερεᾶς καὶ ἀσφαλοῦς μνήμης, βαθείας καὶ εὐστόχου κρίσεως, διαυγοῦς καὶ καθαροῦ ἀντιλήψεως, εὐκινήτου καὶ ὑσιπέτιδος φαντασίας, ἐπὶ δὲ τούτοις διὰ φιλοπονίας χαλκεντέρου καὶ φιλεργίας ἀδιαπτώτου. Ὑπὸ δὲ τῆς τύχης ἠννοήθη μεγάλως, διότι διήνυσσε τὴν ἐγκύκλιον παιδευσιν καὶ ὕστερον τὴν πανεπιστημιακὴν ἐν χρόνοις ἀληθῶς ἐξαιρετοῖς, ὅτε τοῦ ἔθνους ἡ ψυχὴ ἦτο ἐγκύμων ὑψηλοτέρων διανοημάτων καὶ εὐγενεστέρων πόθων καὶ συναισθημάτων, ὅτε τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων διὰ λόγους ἱστορικοὺς ἰσχυρότεροι ἐδόνουν φιλοπατρίας παλμοί, ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνικὴ ἠγαπᾶτο πλείοτερον καὶ περιεῖπετο τιμώτερον καὶ δικαίως ἐθεωρεῖτο ὡς ἀκλόνητος τῆς φυλῆς στυλὸς καὶ ἀτίμητον τοῦ ἔθνους κειμήλιον.

Ἐν τῇ γεραῇ τῶν Ῥιζαρῶν Σχολῇ (ἣτις ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς θεοσεβείας τε καὶ ἑλληνοπρεπείας γόνιμον φυτευτήριον) εὐρέα καὶ ἀσφαλῆ κατέβαλε τὰ θεμέλια ἀμφιλαφοῦς μορφώσεως καὶ σεμνοπρεποῦς ἀγωγῆς, ἐν περιβάλλοντι θρησκευτικῷ ἅμα καὶ ἐπιστημονικῷ, σοβαρῷ καὶ ποιητικῷ, χειραγωγούμενος ὑπὸ χρηστῶν ἀνδρῶν καὶ σοφῶν διδασκάλων. Εὐγνώμων δὲ διετέλει ἔχων ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησιν τῆς μαθητείας ἐκείνης καὶ ὠμολόγει ὅτι εἰς τὴν περιώνυμον Σχολὴν ὤφειλε τὰ πρῶτα καὶ ὑψηλὰ διδάγματα καὶ τὸν ἀρρητον ἐνθουσιασμόν πρὸς τὸν ἀθάνατον ἑλληνικὸν κόσμον. Ἐκεῖ τὸ πρῶτον ἔμαθε

1. Ἐτελεύτησε τῇ 4ῃ Ἰανουαρίου 1954.

νὰ θαυμάζη τὸν νοῦν καὶ τὸ κάλλος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων· ἐκεῖ ἐγένετο τῆς προγονικῆς εὐκλείας θαυμαστής τε καὶ λάτρης καὶ εὐστοργὸν ἐδέξατο τῶν Πιερίδων Μουσῶν τὴν ἀπαλὴν θωπεῖαν.

Καὶ ὅτε δ' ἐφοίτησεν ὕστερον εἰς τὸ ἐθνικὸν Πανδιδασκῆριον, ἔτυχεν οὐχ ἥτιον ἐπιλέκτων καὶ σοφῶν καθηγητῶν ἔν τε τῇ Θεολογικῇ καὶ τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ, ἣν τελευταίαν ἠγλάιζεν τότε πλείας ἐπιφανῶν καὶ διεθνoῦς κύρους καθηγητῶν καὶ κατηύγαζε μεσουρανῶν καὶ φωτοβολῶν ὑπέρολαμπος τοῦ Κόντου ὁ φιλολογικὸς ἀστήρ. Ὑπὸ εὐρείας ὁμως καὶ γονίμου περριοκισμένος διανοίας δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην ἀλλ' ἐπεξέτεινε τὸν ζῆλον καὶ τὴν σπουδὴν ἐπὶ τε τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν καὶ τὴν παιδαγωγικὴν καὶ μετ' ὀλίγον ἐτράπη ἰδίᾳ εἰς τὴν ὑψηλὴν καὶ οὐρανίαν ἀλλ' ἅμα δυσχερῇ καὶ μάλιστα δυσπρόσιτον ἐπιστήμην, τὴν φιλοσοφίαν. Εἰς ταύτην ἐνέκυψεν εἰδικώτερον καὶ εἰσεχώρησε βαθύτερον ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου ἐστάλη τῷ 1895 ὑπότροφος.

Ἐν τῷ σεμνῷ ἐκείνῳ πάσης παιδείσεως τελεστηρίῳ ἐμυήθη ὁ νεαρὸς Ἕλλην τὰ δυσσύμβλητα τῆς ἐπιστήμης προβλήματα καὶ ἀδιάσειστα ὑπέθηκε τῆς φιλοσοφικῆς συγκροτήσεως τὰ θεμέλια. Καὶ πολλοὺς μὲν ἔσχεν ἐνταῦθα ἐπιφανεῖς διδασκάλους, εἰς οὓς κατελέγοντο ὁ Max Heinze καὶ ὁ αἰσθητικὸς J. Volkelt· ἀλλὰ κυριώτατον προσετήσατο ὁδηγὸν καὶ προστάτην τὸν πολὺν W. Wundt, ὅστις ὡς ψυχολόγος καὶ καθόλου ὡς φιλόσοφος ἔδρα ἐν Λιψία καὶ κατεῖχε τότε ἐν Γερμανίᾳ τὰ ἐπιστημονικὰ σκῆπτρα. Ὁ Γουλιέλμος Wundt, ἀπὸ τῆς Φυσιολογίας ὀρμηθεὶς, προῆλθεν εἰς τὴν Ψυχολογίαν, ἣν ἐθεράπευσε κατὰ τελεσφόρον καὶ μοναδικὸν τρόπον σπουδάσας νὰ πορίσῃ εἰς αὐτὴν αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴν μορφήν καὶ θεμελίωσιν ἀσφαλῶς διὰ μεθόδων ἐπιστημονικῶν. Τὸ μέγα δὲ τούτου καὶ θαυμαστὸν ἐπιτεύγμα ἦτο ἡ ἐμπέδωσις τῆς Πειραματικῆς Ψυχολογίας, προσελθούσης κυρίως ἐκ τῶν ἐρευνῶν τῶν γενομένων ἐν τῷ λαμπρῷ ψυχολογικῷ ἐργαστηρίῳ, ὅπερ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λιψίας ἱδρυσεν αὐτὸς πρῶτος καὶ κατέστησε μὲν φυτώριον πλείστον καὶ ἐπιφανῶν ψυχολόγων κατέστησε δὲ πρότυπον τῶν ἐν πάσαις ταῖς περρωτισμέναις χώραις δημιουργηθέντων ὕστερον ὁμοειδῶν ἐργαστηρίων. Οὕτω πως ἀνέπτυξε τὴν Ψυχολογίαν καὶ ἀνέδειξεν αὐτοτελὴ καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τε τῆς Φυσιολογίας καὶ τῆς Μεταφυσικῆς, ἔτι δὲ ἐθεώρησε τὰ ὅρια αὐτῆς εὐρύτατα καὶ περιέλαβεν ἐν αὐτοῖς τὴν πολλοῦ διαφέροντος ἀξίαν Ψυχολογίαν τῶν λαῶν ἢ κοινωνικὴν λεγομένην ψυχολογίαν. Μετέπειτα δ' ἔτρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὰς καθαρῶς φιλοσοφικὰς περιοχὰς καὶ διὰ καὶ εἰς τὴν Λογικὴν, τὴν Ἠθικὴν καὶ τὴν Μεταφυσικὴν. Εἶναι ἀπαραίτητος ἐνταῦθα ἡ σύντομος ὑπόμνησις τοῦ ἐπιφανοῦς φιλοσόφου, ὅστις ἐμελλε μετ' ὀλίγον μεγίστην νὰ ἀσκήσῃ ῥοπὴν ἐπὶ τὸν ἐκλεκτὸν καὶ προσφιλεῖ αὐτοῦ Ἕλληνα μαθητήν.

Δεῖγμα περιφανῆς τῶν ἐν Γερμανίᾳ σπουδῶν τοῦ Βορέα πρόκειται κάλ-

λιστον ἢ εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λιψίας ὑποβληθεῖσα ἐναίσιμος πραγματεία ἢ ἐπιγραφομένη «Περὶ τοῦ Δημιουργοῦ ἐν τῇ πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ»¹, δι' ἧς ἔτυχε τοῦ διδακτορικοῦ πτυχίου. Ἡ μελέτη αὕτη, ἀσχέτως πρὸς τὴν ὀρθότητα τῶν πορισμάτων, εἰς ἃ καταλήγει, εἶναι πάντως ἐμβριθῆς καὶ λόγου ἀξία, ὥς τοιαύτη δ' εὐθὺς ὑπὸ ἀρμοδίων κριτικῶν ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐπηνέθη διὰ τὴν μεθοδικὴν διεξαγωγὴν, τὴν δξύνοναι τοῦ συγγραφέως καὶ τὸ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν πνεῦμα.

Ἀρτίως παρεσκευασμένος καὶ καλῶς συγκεκροτημένος περὶ τε τὴν θεολογίαν καὶ τὴν παιδαγωγίαν, τὴν φιλολογίαν καὶ μάλιστα τὴν φιλοσοφίαν, ἐπανῆλθεν ὁ νεαρὸς διδάκτωρ εἰς τὴν πατρίδα, εἰς ἣν ἐμελλε τοῦ λοιποῦ πολυτίμους νὰ παράσχῃ ὑπηρεσίας. Ἀμα δ' ἐπανελθὼν ἀνηγορεύθη μὲν ὑφηγητὴς ἐν τῇ θεολογικῇ Σχολῇ, διωρίσθη δὲ μετ' ὀλίγον διευθυντὴς τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλείου καὶ ὕστερον καθηγητὴς ἐν τῷ Μαρασλείῳ. Μεθ' ὁπόσης εὐδοκίμησεως ἐπετέλεσε τὴν παιδευτικὴν ταύτην λειτουργίαν, ἐνθυμοῦνται εὐγνωμόνως οἱ τότε πολυάριθμοι αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ νῦν εὐπαίδευτοι παιδαγωγοί.

Παράλληλος πρὸς τὴν διδακτικὴν ἐχώρησε σύντονος καὶ θαυδαία ἡ συγγραφικὴ τοῦ νέου ἐπιστήμονος δρᾶσις. Διότι πολλὰς μὲν ἐξέδωκε θεολογικὰς πολλὰς δὲ παιδαγωγικὰς καὶ ἄλλας μελέτας φιλοσοφικὰς. Οὕτω τῷ 1906 ἐδημοσίευσεν ψυχολογικὴν μελέτην ἐπιγραφομένην «*Ἡ ψυχικὴ κληρονομικότης καὶ τὸ περιβάλλον ὡς παράγοντες τῆς διανοίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος*», ἐν ἣ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας διερευνᾷ τὰ αἷτια τῆς ψυχικῆς κληρονομικότητος καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ περιβάλλοντος ἐπὶ τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀνθρώπων· δεικνύει δ' ἐνταῦθα ἐναργῶς ὅτι ἡ διάνοια καὶ ὁ χαρακτὴρ ἐκάστου ἀνθρώπου εἶναι προῖον τῆς κληρονομικότητος ἅμα καὶ τῆς ἀγωγῆς. Ἐτέραν δὲ μελέτην, εἰς τὴν κοινωνικὴν Ψυχολογίαν ἀναφερομένην, ἐξέδωκε τῷ 1909, ἐπιγραφομένην «*Ἡ δόξα περὶ τῶν σπλάγγων ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς*», ἐν ἣ ἐρμηνεύεται ἡ ἀρχὴ καὶ γένεσις τῆς ἀφελοῦς δοξασίας ὅτι κέντρον τοῦ ψυχικοῦ βίου εἶναι ἡ καρδιά καὶ τὰ ἄλλα σπλάγγνα. Καὶ ἄλλη δὲ συναφὴς ὡσαύτως πρὸς τὴν κοινωνικὴν ψυχολογίαν μελέτη προῆλθεν εἰς φῶς μετὰ δύο ἔτη ἐπιγραφομένη «*Ἡ μετεμψύχωσις*», ἐν ἣ ἀναπτύσσεται ἡ παρὰ διαφόροις λαοῖς ἀπαντῶσα πίστις εἰς τὴν μετενσάρκωσιν καὶ περιπλάνησιν τῆς ψυχῆς. Καὶ τῆς μελέτης ταύτης τὰ πορίσματα φαίνονται ἀσφαλῆ καὶ ἐπὶ ἀκριβῶν παρατηρήσεων τεθεμελιωμένᾳ.

Τῷ ἔτει 1909 ἐξέδωκεν ὁ Βορέας τὰ «*Φιλοσοφικὰ μελετήματα*» εἰς τρία μέρη, ὁρμηθεὶς ἀπὸ τῆς κρίσεως μεταφράσεως βιβλίου τινὸς ψυχολογικοῦ.

1. «Das weltbildende prinzip in der platonischen Philosophie», Leipzig 1899.

Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς ἠξίωσε τὴν ἐπανόρθωσιν ὄρων φιλοσοφικῶν καὶ οὕτως ἐπελάβετο τῆς ἐπιλύσεως προβλήματος σπουδαιοτάτου, οἷον εἶναι ἡ εὐρεσις καὶ εἰσαγωγή ὁρθῆς ὁρολογίας, ἡ ἔγκρισις δηλονότι καὶ χρῆσις ὁρθῶν ἐπιστημονικῶν, καὶ δὴ καὶ φιλοσοφικῶν ὄρων. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη, εὐρύτερον ἐν πολλοῖς ἀναπτυχθεῖσα καὶ νέας ἐννοίας δημιουργήσασα, παρήγαγε λέξεις καὶ ὄρους, ὧν ὁ ἐξελληνισμὸς εἶναι πολλάκις δυσχερὴς καὶ πολλὰ εἰς πολλοὺς παρέχει πράγματα. Ἡ δὲ κατὰ τρόπον ἀταλαίπωρον συνήθως γινομένη ἀπόδοσις ξένων λέξεων εἰσεβίασεν εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν ὄρους πλημμελεῖς καὶ παρασήμεους. Ἡ ἀντὶ τούτων εἰσαγωγή ὄρων ὁρθῶν καὶ ἑλληνοπρεπῶν εἶναι ἔργον χαλεπὸν καὶ ἐπιτεκτὸν μόνον ὑπ' ἀνδρῶν ἐχόντων, πλὴν τῆς ἄλλης ἐπιστημονικῆς παρασκευῆς, ἀρτίαν καὶ ἐντελῇ φιλολογικῇ συγκρότησιν. Τοιαύτην ἀληθῶς ἐξαίρετον παρασκευὴν ἔχων ὡς ἐφόδιον ὁ Βορέας ἠδυνήθη εὐστόχως νὰ δοκιμάσῃ καὶ βασάνισῃ παντοίους ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ὄρους, νὰ ἐλέγξῃ πλείστους αὐτῶν ὡς ἀδοκίμους καὶ ἀντ' αὐτῶν νὰ εἰσαγάγῃ νέους, οἵτινες μέλλουσι τοῦ λοιποῦ ὡς ὁρθοὶ νὰ ἰσχύωσιν. Ἀνέλαβε δηλαδή, σχεδόν τι μόνος, ἔργον δυσχερές, οὕτινος ἡ συντέλεις ἀπαιτεῖ χρόνον μακρόν, θεωρεῖται δὲ πανταχοῦ καὶ ὄντως εἶναι τὸ πρῶτιστον καὶ κυριώτατον καθήκον τῶν Ἀκαδημαίων. Συντόμως εἰπεῖν αἱ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ὁρολογίαν συμβολαὶ τοῦ Ἑλληνος καθηγητοῦ εἶναι ἀναμφιλέκτως σπουδαῖαι καὶ ἐπαυξάνουσι τὰς ὑπ' αὐτοῦ προσεσχεθείσας εἰς τὴν ἐπιστήμην παντοειδῶς ἄλλας ὑπηρεσίας.

Αἱ ἥδη μνημονευθεῖσαι μελέται ἐξεδόθησαν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ συγγραφέως εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ὡς καθηγητοῦ. Τῷ 1912 ἐπληροῦτο ἡ ἀπὸ πολλοῦ σχολάζουσα ἔδρα τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας καὶ τύχη ἀγαθὴ διωρίζετο εἰς αὐτήν, κατὰ τὰ νεομισμένα ἐκλεχθεῖς, ὁ Θεόφιλος Βορέας. Εἶπον τύχη ἀγαθῇ, διότι τὸ ἔτος ἐκεῖνο τοῦ διορισμοῦ ἀπετέλεσε σταθμὸν σημαντικὸν εἰς τὴν παρ' ἡμῖν φιλοσοφίαν. Ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου οὐ μόνον πολλοὶ κλάδοι τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας ἤρξαντο νὰ διδάσκωνται ἀλλ', ὅπερ σπουδαιότερον, ἡ διδασκαλία αὐτῶν νὰ τελῇται κατὰ τρόπον ἐκπρεπῇ καὶ εἰς τοιαῦτα μαθήματα ἀσυνήθη. Τὰ φύσει δυσχερῆ καὶ δυσνόητα φιλοσοφικὰ προβλήματα, τὰ ἐνιαχοῦ ἀποβαίνοντα ἀδιανόητα, ἤδη ἐξετίθεντο τόσον σαφῶς, ὥστε νὰ γίνωνται καταληπτὰ καὶ προσέτι τερπνὰ εἰς πάντας, καὶ εἰς τοὺς ἀπαρασκευoύς ἔτι τῶν ἀκροατῶν. Τὸ δ' ἐξαίρετον τοῦτο προσὸν προέρχεται ἐκ πολλαπλῶν αἰτίων· πρῶτον μὲν εἶναι ἡ ἀκριβὴς τῶν πραγμάτων γνῶσις, δεύτερον δὲ ἡ κατὰ θεῖαν τινὰ δόσιν ἐνυπάρχουσα εἰς ὀλίγους λαμπρότης καὶ φωτεινότης τῆς διανοίας, δι' ἧς διασαφοῦνται καὶ διαφωτίζονται καὶ τὰ μάλιστα σκοτεινὰ προβλήματα· τρίτον δὲ ἡ ὁλοσχερὴς κατάκτησις, τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἧς ἡ εὐκαμψία καὶ ὁ πλοῦτος, ἡ δύναμις καὶ ἡ ἄλλη χάρις ἐπιτρέ-

πουσι τὸν σχηματισμὸν λόγου διαυγοῦς καὶ κρυσταλλοειδοῦς, ἐναργῶς ἐκφαίνοντος τὰ βαθύτατα νοήματα καὶ λεπτότατα τῆς ψυχῆς συναισθήματα ¹.

Τὰ καθήκοντα τοῦ ἄκρου καὶ τελείου πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου δὲν περιορίζονται βεβαίως μόνον εἰς τὴν ἀπηκριβωμένην καὶ σαφῇ ἀπὸ τε καθέδρας καὶ διὰ συγγραφῶν γινομένην διδασκαλίαν ἀλλ' ἐκτείνονται εὐρύτερον καὶ στοχάζονται γενικώτερον ὑπερέτερον τινὸς καὶ ὑψηλοῦ σκοποῦ, εἰς δὲν ὀφείλουσι πάντοτε νὰ κατατείνωσιν αἱ πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις. Αὐταὶ δηλαδή δὲν ἀφορῶσι μόνον εἰς τὴν παροχὴν τῶν ἤδη ἐξηρησμένων καὶ τανῦν ἰσχυουσῶν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἀληθειῶν· δὲν ἀποβλέπουσιν ἀπλῶς εἰς τὴν μετάδοσιν ξηρῶν γνώσεων καὶ γενικῶν θεωριῶν ἀλλ' ἐπιζητοῦσιν ἅμα νὰ μορφώσωσι τὸ ἦθος καὶ διαπλάσωσι τὸν χαρακτῆρα τῶν νεαρῶν σπουδαστῶν, οἵτινες κατὰ λόγον φυσικὸν μέλλουσι νὰ καταστῶσι προσεχῶς οἱ ἡγέται τοῦ ἔθνους καὶ οἱ καθοδηγοὶ τῆς κοινωνίας. Τὸ ἔργον ἄρα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου εἶναι εὐρύτατον καὶ σπουδαιότατον, ἐπιστημονικὸν ἅμα καὶ μορφωτικόν, παιδευτικόν τε καὶ ἠθοποιόν. Ὡς τοιοῦτο δὲ ἀληθῶς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐνόησε καὶ ἤσκησεν ὁ Βορέας τὴν ὑψηλὴν λειτουργίαν, ἣν ἐπέτρεψεν αὐτῷ ἡ πολιτεία τάξασα σκοπιωρὸν ἐν τῇ ὑπερτάτῃ καὶ τιμιωτάτῃ κορυφῇ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἐθνικῆς δράσεως. Ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἀνήχθη ἀρχῇθεν εἰς σεμνήν τινα καὶ ἔνθεον μυσταγωγίαν, δι' ἧς οἱ εὐέλπιδες νέοι ἐμμοῦντο εὐλαβῶς καὶ εἰσήγοντο μεθοδικῶς εἰς τὰ ἄδυστα τοῦ πανσέπτου ναοῦ τῆς θειοτάτης τῶν ἐπιστημῶν ἔτι δ' ἐχειραγωγοῦντο εἰς ἐπίγνωσιν τῶν ἑλληνικῶν ἀρετῶν καὶ καθίσταντο ἱκανοὶ νὰ βασανίζωσι τὰ πράγματα καὶ ἀποκρούωσι τὰ πλημμελῆ καὶ ἄτοπα, νὰ ἀπωθῶσι τὰ εἰδεχθῇ παραδιδάγματα καὶ ἀπορρίπτωσιν ἐν ἐπιγνώσει τὰ καὶ εἰς τὴν χώραν ἡμῶν εἰσχωμάσαντα μωρὰ φληναφήματα ποταπῶν τινῶν ὕλιστῶν καὶ κερδοσκοπῶν κοσμοπολιτῶν. Ἐμφορούμενος αὐτὸς τῶν ἐθνικῶν ἰδανικῶν καὶ οὐδέποτε ἀποβάλλων ἀπὸ τῶν ὁμμάτων τῆς ψυχῆς τῶν προγόνων τὰ μεγαλοεργήματα προέβαλλεν αἰεὶ ταῦτα εἰς ζήλωσιν καὶ μίμησιν ὑπὸ τῶν νεωτέρων, καθοδηγῶν αὐτοὺς ἐν τῇ εὐρείᾳ λεωφόρῳ, ἣν ἐχάραξε θαυμαστὴν ἡ μακράϊων τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἱστορία. Ἐγίνωσκεν ὁ ἔνθεος διδάσκαλος νὰ μεταδίδῃ εἰς τοὺς μαθητὰς τὸν ἴδιον ἐνθουσιασμόν, νὰ ἀναφλέγῃ ἐν ταῖς ψυχαῖς τὸν διάπυρον τῆς μαθήσεως καὶ ζητήσεως πόθον καὶ ἐνὶ λόγῳ νὰ διπίξῃ τὴν θείσοτον καὶ ἱερὰν μανίαν, τὴν φολόσοφον λέγω κατὰ Πλάτωνα βακχείαν, ἥτις πορίζει εἰς τὴν διάνοιαν τὸ μετάρσιον περύγισμα πρὸς τὸν αἰδίων τῆς ἀληθείας κόσμον—τὸ περύγισμα, ὅπερ ἐκλέεισεν ἀνέκαθεν τὸ ἑλληνικὸν καὶ οὐ ἄνευ οὐδέποτε οὐδὲν οὔτε μέγα οὔτε λαμπρὸν τελεσιουργεῖται. Τοιοῦτῳ τρόπῳ ποδηγετῶν τὴν

1. Τὴν χάριν ταύτην καὶ ἀρετὴν τῆς ἄκρας σαφηνείας καὶ θελκτικῆς παραστατικότητος εἶχεν ἐν τῷ οἰκείῳ κλάδῳ, ὑπέροχον καὶ θαυμαστὴν ὁ ἀείμνητος ἡμῶν πανσέβαστος διδάσκαλος Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης.

ἐλληνικὴν νεότητα ἀπέβαιναν αὐτῇ σεμνὸς ἱερομύστης πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν.

Τὴν δύναμιν καὶ ἐπίδρασιν, τὸ τελεσφόρον καὶ γόνιμον τῆς διδασκαλίας τοῦ διαπρεποῦς καθηγητοῦ ἐμαρτύρουν τρανῶς οἱ πολυπληθεῖς ἀκροαταί, οὐ μόνον φοιτηταὶ πασῶν τῶν Σχολῶν ἀλλὰ καὶ τὸ ἄλλο θύραθεν πληθὸς τῶν φιλομαθῶν καὶ λογίων, οὓς ἀθρόους συνήγειρον τὰ προσφυῶς καὶ μάλιστα σαφῶς διδασκόμενα ἐκείνου μαθήματα. Μαρτυροῦσι δὲ οὐχ ἥττον τὸ αὐτὸ καὶ οἱ πολυάριθμοι ἐπὶ παντοίας εὐκαιρίαις ἐκφωνηθέντες ὑπ' ἐκείνου λόγοι ¹, οἵτινες διδάσκοντες καὶ φωτίζοντες μεταρσιοῦσι τὴν διάνοιαν καὶ ἐξυψοῦσι τὸ φρόνημα, διπίζουσι τὴν φιλοπατρίαν καὶ σφυρηλατοῦσιν ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ἄκμονος τὸν στερεὸν καὶ ἀδαμάντινον τῶν νέων χαρακτῆρα.

Εἴτε ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐδίδασκεν εἴτε ἀλλαχοῦ διελέγετο ὁ Βορέας, οὐδέποτε διέλειπεν ἐξαίρων τὴν ἀτίμητον ἀξίαν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, ἧς ἦτο βαθὺς γνώστης καὶ δεινὸς χειριστὴς χρησιμοποιοῦν λόγον εὐρυθυμον καὶ γλαφυρὸν καί, ὡς εἰπεῖν, πρὸς τὴν αἰτικὴν στάθμην ἐξηκριβωμένον ². Στοιχῶν καὶ ἐν τούτῳ μετὰ ζήλου καὶ θέρμης εἰς τὸ λαμπρὸν παράδειγμα τῶν εὐκλεῶν τοῦ γένους διδασκάλων ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς καθαρευούσης ὡς καταλληλοτάτου καὶ ἀπαραιτήτου ὁργάνου πρὸς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἔθνους προκοπὴν. Διεκήρυττε πλὴν ἄλλων ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι τὸ σύμβολον κραταιοῦ πολλῶν χιλιετηρίδων παρελθόντος καὶ ὁ φύλαξ τοῦ θρησκευτικοῦ βίου³ ἀνεμίμνησκε δὲ ὅτι ἀνυπολόγιστα κακὰ διαπράττουσιν οἱ ἀσεβοῦντες εἰς τὴν παράδοσιν καὶ τὴν γλῶσσαν διαστρέφοντες. Καὶ ἀληθῶς ἡ διαστροφή τῆς γλώσσης εἶναι ἅμα καὶ διαστρέβλωσις τῆς διανοίας. Διότι οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ διανόησις καὶ ἡ ἐκφρασις εἶναι πράγματα συναφῇ καὶ ἀλ-

1. Θ. Βορέας, Ἀνάλεκτα, Μελέται καὶ λόγοι, τόμος 4.

2. Ὁ Βορέας γράφων τε καὶ λαλῶν ἐπεμελεῖτο, εἴτερ τις καὶ ἄλλος, τῆς ὀρθοπειρίας καὶ ἀκριβείας, παρέχων ἑαυτὸν ὑπόδειγμα λεκτικῆς χάριτος καὶ φραστικῆς γλαφυρίας· ἡμένειζε δὲ νὰ ἀναπτύσῃ καὶ ἐξαγγέλλῃ τῶν μεγάλων ἡμῶν διδασκάλων τὰς σοφὰς ὑποθήκας καὶ ἐντόνους παρακελεύσεις, ὅπως, κατὰ καθήκον ἐθνικὸν ἀπαραίτητον, κηδόμεθα τῆς ἀθανάτου γλώσσης καὶ φυλάττωμεν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, ἀπὸ κηρῶν καὶ τῶν παντοίων ξενισμῶν, οἵτινες σωρηδόν, ὡς μὴ ὠφελεν, εἰσεφορήθησαν ἐπ' ἐσχάτων καὶ κινδυνεύουσι νὰ παραφθείρῳσι καὶ διαστρέψωσι τὸ λεκτικὸν καὶ τὸ πραγματικὸν αὐτῆς μέρος. Ἀνεμίμνησκεν ὅτι ὀφείλομεν νὰ φεύγωμεν τὰ βορβορώδη τέλματα τοῦ χυδαῖσμοῦ καί, ὡς αἱ διψῶσαι ἔλαφοι πρὸς τὰς πηγὰς, νὰ προστρέχωμεν πάσῃ προθυμίᾳ καὶ σπουδῇ πρὸς τὰ ἀεὶ διανῆ καὶ ζωοδόχα νάματα τοῦ ἀθανάτου καὶ ἀγλαομόρφου ἑλληνισμοῦ⁴ ὅτι ἔχομεν ὑποχρέωσιν ὡς τέκνα πατρὸς ὄντα, νὰ ζῶμεν καὶ δρῶμεν ἀεὶ εὐλαβῶς ἀτενίζοντες εἰς τὸ φωτεινὸν καὶ ἀκτινοβόλον ὄραμα τῆς μεγάλης καὶ αἰωνίας Ἑλλάδος, δαδούχου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ διδασκάλου τῆς ἀνθρωπότητος.

ηλένδετα· ὅτι ὁ γραπτὸς λόγος εἶναι πιστὸν ἀπεικόνισμα τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου· ὅτι ἄρα ἡ διαφθορά τῆς γλώσσης ἀκολουθεῖ εἰς τὴν φθορὰν τῆς διανοίας καὶ τἀνάπαλιν¹. Λίαν δὲ προσφυῶς ὁ ἀνυπέρβλητος τοῦ λόγου καλλιτέχνης καὶ σοφὸς βιογράφος τοῦ σοφωτάτου ἐκείνου Χίου, ὁ Θερεϊανός, εἶπεν ὅτι «ὁ κακῶς καὶ μωρῶς σκεπτόμενος κακῶς καὶ μωρῶς γράφει»².

Ἡ εὐαθλος καὶ καλλίνικος τοῦ Βορέα σταδιοδρομία ὑπῆρξε μακρά. Διότι ὁ ῥωμαλέος καὶ τετράγωνος τὴν τε διάνοιαν καὶ τὸ σῶμα ἀνὴρ ἐν μὲν τῷ ἐπιστημονικῷ στίβῳ ἐδολιχοδρόμησεν εὐθυπόρως καὶ ἀκάμπτως ἐπὶ ἡμισυν αἰῶνα καὶ ἐπέκεινα, τὴν δὲ πανεπιστημιακὴν καθέδραν ἐτίμησε καὶ ἐκόσμησεν ἐπὶ μίαν περὶ πον γενεάν. Ἐν τῇ μακρᾷ ταύτῃ χρονικῇ περιόδῳ ἀνεδείχθη ὁ ἀληθῶς πένταθλος τῆς φιλοσοφίας³ καὶ ἐφιλοπόνησε πλῆθος μελετῶν καὶ συγγραφῶν, ὧν τρεῖς μέχρι τοῦδε ἐκδοθεῖσαι εἶναι κυριώτερα καὶ ἰδίου λόγου ἄξια· διότι οὐ μόνον εἶναι διεξοδικώτεραι ἀλλὰ καὶ ἐμπεριέχουσι μέγα μέρος τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδαχθέντων ἀπὸ καθέδρας μαθημάτων, τουτέστιν ἡ Λογικὴ καὶ ἡ Ψυχολογία καὶ ἡ Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι τοὺς νόμους καὶ κανόνas τῆς ὁρθῆς νοήσεως ἀνιχνεύει καὶ ἀναπτύσσει ἡ Λογικὴ, ἥτις διὰ τοῦτο γίνεται βάσις καὶ προπαιδεῖα πασῶν τῶν ἐπιστημῶν. Τὴν ἐπιστήμην ταύτην ἐδημιούργησεν, ὡς γνωστόν, καὶ ἅμα ἐτελεσιούργησεν ὁ Ἀριστοτέλης· ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ἀσφαλῶς καὶ ἀνέπτυξε τόσον εὐρέως ἡ ὑπερφυῆς διάνοια τοῦ Σταγίριτου, ὥστε ὁ Κάντιος ῥητῶς ἀπεφάνητο ὅτι «ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ Λογικὴ οὔτε ἠυξήθη κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς οὔτε δύναται νὰ αὐξηθῇ, αὐξάνεται δὲ μόνον κατὰ τὴν ἀκρίβειαν καὶ εὐκρίνειαν» Ἀλλὰ προσέλαβεν ἡ Λογικὴ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἔννοιαν εὐρυτέραν, μάλιστα δὲ διὰ τοῦ περιωνύμου

1. Ὅτι ἡ διαστροφὴ τῆς γλώσσης εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τῆς στρεβλώσεως τοῦ λογικοῦ παρατήρησεν ἡδὴ ὁ Κοραῆς καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ θεῖος Πλάτων.

2. Δ. Θερεϊανοῦ, Ἀδαμάντιος Κοραῆς, τόμ. 2, σ. 254. Εἶναι ἀκριβέστατα καὶ ἀληθῆ ὅσα λέγει ὁ αὐτὸς καὶ ἀλλαχοῦ (σ. 22) «τὰ δὲ τῆς γλώσσης ἄτοπα ῥαδίως γενῶσι τὰ ἄτοπα τοῦ διανοεῖσθαι, ἐξ ὧν μετ' οὐ πολὺ προέρχονται τὰ ἄτοπα τῆς διαγωγῆς. Ὁ μαθὼν νὰ εἶναι ἄτοπος ἐν ἐνὶ πράγματι ταχέως μεταφέρει τὴν ἀτοπίαν καὶ εἰς ἕτερον, τοῦτου δ' ἔνεκα ἀπανταχοῦ ἡ τῶν ἡθῶν ταραχὴ ὑπῆρξε σύγχρονος τῇ ταραχῇ τῆς γλώσσης». Πβλ. καὶ σελ. 43, 54, 257.

3. Ἐδίδαξε τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας πέντε κλάδους, ἥτοι Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Φιλοσοφίαν, Λογικὴν, Ψυχολογίαν, Καλολογίαν (Αἰσθητικὴν) καὶ Ἠθικὴν, παρεσκεύασε δὲ εἰς πάντας τούτους διεξοδικὰς συγγραφάς. Ἡ Ἠθικὴ συντετελεσμένη ἤδη ἐδόθη πρὸς ἐκτύπωσιν.

φιλοσόφου Ἐγέλου διότι κατὰ τοῦτον δὲν ἐξετάζει ἀπλῶς τοὺς τύπους ἢ τὰς μορφάς, δι' ὧν καταλαμβάνομεν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἀλήθειαν, κατ' ἀκολουθίαν δὲν συμπίπτει πρὸς τὴν Μεταφυσικὴν. Τοιοῦτοτρόπως διαστέλλονται καὶ διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων ἡ τυπικὴ ἢ σχολικὴ λεγομένη Λογικὴ καὶ ἡ οὐσιώδης ἢ φιλοσοφικὴ. Ἐκεينὴ μὲν ἐξετάζει τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀφαιρετικοῦ νοῦ, ὅστις διασπᾷ ἔννοιαν καὶ πρᾶγμα, κερματίζει τὰ ὄντα εἰς μέρη καὶ σκοπεῖ αὐτὰ χωριστὰ ἀρκουμένη εἰς τὰ καθ' ἕκαστα καὶ ἐπικαλουμένη τὸν νόμον τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀντιφάσεως. Ἐκ τοῦ ἐναντίον δὲ αὕτη παρακολουθεῖ τὸ ἔργον τοῦ ὑπὲρ τὸν νοῦν ὑπάρχοντος λόγου, ὅστις καταλύει τὴν διάκρισιν ἐννοίας καὶ πράγματος, χωρεῖ ἐπέκεινα τῶν ἀντιθέτων καὶ κατοπτρεύει ἀντὶ διεσπαρμένων νεκρῶν μερῶν ὀργανωμένον καὶ ζῶν ὅλον, ἔμψυχον καὶ σφύζουσαν δλότητα περιέχουσαν ἐν ἑαυτῇ συνημμένους διαφόρους καὶ ἀντιθέτους διορισμούς.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω. Πλὴν ὅμως πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, ἀν ἡ φιλοσοφικὴ Λογικὴ, περιεκτικὴ οὕσα καὶ καθολικὴ, στοχάζεται, ὥς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων καὶ ἔχῃ τὴν ὑπεροχὴν, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ τυπικὴ Λογικὴ ἀποβαίνει ἀνωφελὴς καὶ περιττή. Πᾶν τοῦναντίον, εἶναι χρήσιμος καὶ ἀναγκασιότατη, δεινὸν δὲ θὰ ἐσφάλλτο σφάλμα εἴ τις ἐδόξαζε τὰ ἐναντία. Καθ' ὅσον ἡ κατανόησις τοῦ ὅλου ἔχει ἐν τῷ ἔμπειρικῷ κόσμῳ προϋπόθεσιν τὴν διάγνωσιν τῶν μερῶν, κατὰ τοσοῦτον ὁ χωρισμὸς καὶ ἡ διάκρισις τῶν μερῶν τούτων καὶ ἡ τῶν καθ' ἕκαστον ἐξέτασις θὰ ἀποτελῇ ἀφρευκτον ὅρον τῆς ἐφίξεως τῆς ἀληθείας. Ἡ Λογικὴ ἄρα τῶν μερῶν εἶναι ἀπαραίτητος καὶ χρησιμεύει κατ' ἀνάγκην εἰς προπαρασκευὴν τῆς Λογικῆς τοῦ ὅλου, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον ὁ νοῦς εἶναι προβαθμῖς τοῦ λόγου. Ἄλλ' ὁ Βορέας, μόνον τὴν τυπικὴν Λογικὴν ἀσπαζόμενος, συμφωνεῖ πρὸς τοὺς μὴ διαστέλλοντας τὸ λογικὸν στοιχεῖον ἀπὸ τοῦ ψυχικοῦ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐγκρίνει μόνον τὴν παλαιὰν παράδοσιν, εἰς ἣν ὅμως καὶ πολλοὶ νωότεροι, κράτιστοι ἄλλως τῆς Λογικῆς ἀντιπρόσωποι, ἠκολούθησαν.

Τὴν τυπικὴν Λογικὴν ἐδίδαξαν καὶ περὶ αὐτῆς ἔγραψαν ἐν τε τοῖς παλαιότεροις καὶ τοῖς νεωτέροις χρόνοις καὶ ἄλλοι Ἕλληνες· πληρεστέραν δ' ὅμως καὶ σαφεστέραν ὑποτύπωσιν αὐτῆς παρέσχεεν ἀναμφιλέκτως ὁ Βορέας διὰ τοῦ πρώτου τόμου τῶν Ἀκαδημεικῶν. Τὸ ἔργον τοῦτο, βασιζόμενον ἐπὶ ἀρχαίων πηγῶν καὶ νεωτέρων συγγραφῶν, παρέχει εὐσύνοπτον καὶ ἐναργῆ εἰκόνα τῶν ἀρχῶν τῆς διανοήσεως καὶ τῶν μεθόδων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Ἐνταῦθα αἱ λογικαὶ θεωρίαι ἐκτίθενται ἀκριβῶς, ἐπικυροῦνται διὰ μαρτυριῶν καὶ διασαφoῦνται διὰ παραδειγμάτων ζωηρῶν. Ἡ ἀσυνήθης σαφήνεια, μεθ' ἧς παρίστανται τὰ ἐν πολλοῖς περίπλοκα λογικὰ ζητήματα, ἐπιβεβαιοῖ τὸ ὀρθῶς λεγόμενον ὅτι μόνον ἐκεῖνος γίνεται εὐληπτος, ὅστις ἄριστα ἐπίσταται τὰ πράγματα. Ἐνεκα τῶν πολλῶν ἀρετῶν ἡ περὶ ἧς ὁ

λόγος Λογικὴ θὰ χρησιμεύῃ παρ' ἡμῖν τοῦ λοιποῦ ὡς ἀπαραίτητον καὶ πολύτιμον βοήθημα σπουδαστῶν καὶ καθηγητῶν, ἔγκριτος τῷ ὄντι καὶ περισπούδαστος συγγραφή.

Εἰς τὴν Λογικὴν ἐπηκολούθησεν ἡ ἔκδοσις τῆς Ψυχολογίας, ἣτις ἔχει τὸν τύπον τῆς ὑπὸ τοῦ Wundt μάλιστα δοθείσης πειραματικῆς Ψυχολογίας, τῆς ἐξερευνώσης τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ πειράματος. Ῥητέον δ' ὅτι ἀπὸ τῆς τοιαύτης ψυχολογίας, τῆς κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν δημιουργηθείσης καὶ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα εἰς φυσολογικὰς αἰτίας ἀναγούσης, διαφέρει πολὺ ἢ ἐπ' ἐσχάτων μορφωθείσα (μᾶλλον δὲ καὶ ἀκριβέστερον εἰπεῖν ἢ ἀνακαινισθεῖσα παλαιότερα) ψυχολογία, ἣτις ἀφίσταται τῶν ἀξιωμάτων καὶ μεθόδων ἐρεύνης τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ συνάπτεται στενῶς πρὸς τὰς ἄλλας τοῦ πνεύματος ἐπιστήμας, τουτέστιν ἡ πνευματοκρατικὴ ἢ διαρθρωτικὴ ἢ ὅπωςδῆποτε ἄλλως ὀνομαζομένη Ψυχολογία. Ἐκείνη μὲν ὁρᾶται ἀπὸ τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἅτινα γίνονται εἰς πρόσωπα ὑπάρχοντα καὶ δυνάμενα νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς πειραματικὴν ἐξέτασιν, αὕτη δὲ ἀφετηρίαν ἔχει σύνολον τὸν ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν βίον καὶ θεωρεῖ τὴν ψυχὴν ὡς ὀργανικῶς διηρθρωμένην ἐνότητά, ὡς ἐντελέχειαν ἢ εἰδητικήν τινα ἀρχήν, ἐξ ἧς προέρχονται μὲν τὰ ποιήματα τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμῶν βίου περιεχόμενα, συνάπτονται δὲ πάλιν ταῦτα εἰς ἐν εὐτακτον καὶ ἑναρμόνιον ὅλον. Ἐντεῦθεν νοεῖται ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ψυχολογία τείνει εἰς σκοποὺς γενικωτέρους καὶ ἀποβλέπει εὐρύτερον εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἐπισκοποῦντες δὲ ταύτην ἐν παραλληλίᾳ καὶ ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Λογικὴν θὰ ἡδυνάμεθα εὐλόγως νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς *φιλοσοφικὴν* καὶ νὰ εἰπώμεν ὅτι ἔχει πρὸς τὴν πειραματικὴν ψυχολογίαν ὡς ἡ φιλοσοφικὴ (οὐσιώδης) πρὸς τὴν τυπικὴν Λογικὴν. Καὶ ὅπως ἡ φιλοσοφικὴ δὲν καταργεῖ, κατὰ τὰ πρόσθεν λεχθέντα, τὴν τυπικὴν Λογικὴν ἀλλὰ προϋποθέτει αὐτὴν ὡς κατωτέραν βαθμίδα, οὕτως ἡ φιλοσοφικὴ Ψυχολογία δὲν ἀναιρεῖ ἀλλὰ τοῦναντίον ἀπαιτεῖ ὡς προοδοποίησιν αὐτῆς τὴν πειραματικὴν Ψυχολογίαν, χρησιμεύουσαν εἰς ἐξέτασιν τῶν στοιχειωδῶν μάλιστα καὶ ἐπὶ μέρους ψυχικῶν φαινομένων. Ὅπως ἂν ἔξη, ἀμφότεραι αἱ Ψυχολογίαι συντελοῦσιν εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν, εἰς τὴν διερεύνησιν τοῦ ψυχικοῦ βίου, εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατόν διάγνωσιν τῆς ψυχῆς, «ἧς πείρατα οὐκ ἂν ἐξεύροιο... οὕτω βαθὺν ἔχει λόγον», κατὰ τὸν βαθύνουν Ἡράκλειτον.

Τὴν πειραματικὴν Ψυχολογίαν πρῶτος εἰσήγαγε παρ' ἡμῖν καὶ τελεσφόρως ἐκαλλιέργησεν ὁ Βορέας, ὅστις ἀρτίως, ὡς εἴρηται, περὶ τὴν ἐπιστήμην ταύτην παρασκευασθεὶς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν Λιψία, πλησίον τοῦ Wundt, ἦτο ἐνδεδειγμένος καὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων κεκλημένος νὰ μεταλαμπαδεύῃ

αὐτὴν εἰς τὴν ἡμετέραν πατρίδα. Τοῦτο δὲ καὶ ἐποίησεν ὄντως μετὰ ζήλου θερμοῦ καὶ πάθους ἐνθέου· κατάρθωσε διὰ πολλῶν πόνων καὶ μόχθων νὰ ἰδρῶσιν ψυχολογικὸν ἐργαστήριον, ὅπερ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1926 εὐστόχως λειτουργοῦν καθίσταται ὁσημέραι πλουσιώτερον καὶ γονιμώτερον εἰς ἐρεῦνας καὶ πορίσματα. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐργαστήριον, ὡς καὶ τὸ συγγενὲς αὐτῷ ἐργαστήριον τῆς πειραματικῆς παιδαγωγικῆς, ὅπερ ἵδρυσεν καὶ διηύθυνεν ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς καὶ τῆς παρ' ἡμῖν συγχρόνου Παιδαγωγικῆς θεμελιωτῆς Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος, ἀποτελεῖ κέντρον ψυχολογικῶν ἐρευνῶν καὶ φυτώριον ἐπιστημονικόν, ἐξ οὗ ἱκανοὶ θὰ προέρχωνται ψυχολόγοι. Αἱ ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἄκρας ἐπιμελείας διεξαχθεῖσαι ἐνταῦθα ἐρευναι ὑπῆρξαν πολυάριθμοι, πολλὰ δὲ καὶ ἀξιόλογα τὰ πορίσματα, ἅτινα ἐν μέρει μὲν διεξοδικώτερον ἀνεκοινώθησαν ἐν ἰδίαις μελέταις, ἐν μέρει δὲ συντομώτερον ἀνεγράφησαν ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῶν Ἀκαδημεικῶν, ἥτοι ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ. Πιστὸς ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς εἰς τὴν μέθοδον τῆς οἰκείας Σχολῆς (τῆς τοῦ Wundt) θεωρεῖ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ὡς τοιαῦτα, καθ' ἑαυτὰ δηλονότι καὶ ἀσχέτως πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ψυχῆς· ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ πειράματος ἀναλύει καὶ ἐξιχνεύει τὰ τε ἀπλούστερα καὶ τὰ περίπλοκα δεδομένα τοῦ ψυχικοῦ βίου. Ἀπλῶς εἰπεῖν, μετὰ λεπτῆς παρατηρητικότητος καὶ σπανίας νηφαλιότητος ἐξήτασεν ὁ δόξινους καθηγητὴς τὸν ψυχικὸν βίον καὶ προῆλθεν ἐν πολλοῖς εἰς ἴδια συμπεράσματα.

Ὅπως τὴν Λογικὴν, οὕτω καὶ τὴν Ψυχολογίαν τοῦ Βορέα διάκρίνει πλὴν τῆς ἀγαστῆς σαφηνείας καὶ ἄκρας εὐμεθοδίας, ἡ δαυιλὴς χρῆσις ἀρχαίων πηγῶν καὶ μαρτυριῶν, δι' ὧν διευκρινοῦνται καὶ κυροῦνται τὰ ἐπὶ μέρους ψυχικὰ φαινόμενα· εἰς τὴν διατύπωσιν ἐκάστου σχεδὸν φαινομένου ἢ κανόνος ἀκολουθεῖ ἡ παράθεσις προσφόρων παραδειγμάτων, ἀποφάνσεων καὶ δητῶν, εἰλημμένων ἐκ τῶν ἐγκρίτων συγγραφέων, πεζογράφων καὶ ποιητῶν· εἶναι καὶ τοῦτο δεῖγμα περιττανον τῆς θαυμαστῆς τοῦ ἀνδρὸς ἑλληνομαθείας.

Τρίτον ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Ἀκαδημεικῶν ἔρχεται ἑκτενὲς σύγγραμμα, ἐπιγραφόμενον «Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν». Ἐνταῦθα ἐκτίθενται ἀκριβῶς καὶ διεξοδικῶς τὰ περὶ κόσμου καὶ βίου ἀνακλύποντα ποικίλα καὶ δυσχερῆ προβλήματα καὶ ἀναπτύσσονται σαφῶς αἱ ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς γεγόμεναι ἀπόπειραι πρὸς ἐπίλυσιν αὐτῶν. Διατυποῦνται δ' ἐν αὐτῷ τὰ παντοῖα ζητήματα καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἑκτασιν καὶ κατὰ σύστημα μεθοδικόν. Καὶ μετέρχεται μὲν ὁ συγγραφεὺς τρόπον ἐκθέσεως ἀντικειμενικόν, παρακολουθῶν ἀπροκαταλήπτως καί, ὡς εἰπεῖν, ἐξ ἀπόπτου τὰς διαφόρους τῶν ποικιλιανύμων Σχολῶν γνώμας, ἀλλὰ δὲν ὀκνεῖ νὰ διατυπώσῃ ἢ ὑποδηλώσῃ καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γνώμην.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι κύριον καὶ θεμελιῶδες μέρος ἐκάστου φιλοσοφηματος, οἶονεὶ βάσις καὶ κρηπὶς αὐτοῦ εἶναι ἡ ὄντολογία (Μεταφυσική), πρὸς ἣν

συμφωνοῦσιν (ὀφείλουσι νὰ συμφωνῶσιν), ὡς λογικὰ συνακόλουθα τὰ ἄλλα μέρη, κοσμολογία καὶ γνωσιολογία καὶ τὰ λοιπὰ. Ἐν τῷ ὀντολογικῷ προβλήματι ὁ Βορέας ἀφίσταται, οὐράνιον ὅσον, ἀπὸ πάσης ὑλιστικῆς δοξασίας καὶ σφοδρῶς αὐτὴν καταπολεμεῖ, χωρὶς ὅμως νὰ μεταπίπτῃ εἰς τὴν ἀντίθετον θεωρίαν τῆς ἀκράτου ἰδεολογίας. Συμβιβάζων δὲ τὰς ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτους ἀπόψεις παραδέχεται ὡς ἐκτὸς τῆς συνειδήσεως ὑπάρχουσιν πραγματικότητες, ἣν ἀποτελοῦσι διτταὶ διάφοροι ἀλλήλων οὐσίαι, ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα. Ταύτην ὅμως τὴν πραγματικότητα, ὡς ἔχει καθ' ἑαυτήν, ἀδυνατοῦμεν νὰ γνωρίσωμεν τελείως καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ἐκτάσει. Καὶ ἐν τῇ Γνωσιολογίᾳ δηλαδὴ φεύγει τὰς ἀκρότητας τῶν ἀντιθέτων θεωριῶν, δογματικῆς καὶ σκεπτικῆς, καὶ τηρεῖ, ὡς πανταχοῦ, τὸ χρυσοῦν μέτρον. Οὕτω γνωματεύει ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι μὲν προσιτὴ ἡμῖν ἀλλὰ μόνον ἐν μέρει, ἥτοι περιορισμένη ἐντὸς τῶν ὁρίων, ἅτινα διαγράφει ἡ φύσις τῶν συνεργαζομένων ὀργάνων αὐτῆς, αἰσθήσεως καὶ νοήσεως, ἢ, ἄλλως εἰπεῖν, ἐμπειρίας καὶ λόγου. Ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας φθάνομεν κατὰ μικρὸν δι' αἰεὶ ἀκριβεστέρας ἐρεύνης, καὶ ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων, ὅσον εἶναι δυνατόν, εἰς τὴν ἀλήθειαν.

Ἐντεῦθεν καθίσταται εὐδελον ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῆς Εἰσαγωγῆς πρέπει νὰ κτελεχθῇ εἰς τοὺς ὁπιοὺς τῆς λεγομένης **κριτικῆς πραγματολογίας**.

Μὴ δυνάμενοι νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς τὰ ἐπὶ μέρους μὴδὲ νὰ προβῶμεν εἰς κριτικὴν τῶν ἐκτεθειμένων θεωριῶν παρατηροῦμεν τοῦτο μόνον, ὅτι ἐν τῇ κατατάξει τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῷ προσδιορισμῷ τῆς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν σχέσεως αὐτῶν ὁ Βορέας ἔχει ἰδίαν γνώμην· ὁρίζει δὲ τὴν φιλοσοφίαν ὡς καθολικὴν ἐπιστήμην, ἥτις ὁρμωμένη ἀπὸ τῶν πορισμάτων τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν ἐξετάζει τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ αἰτίας τῶν ὄντων καὶ γινομένων καὶ σπουδάζει νὰ δημιουργήσῃ ἐνιαίαν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν. Ὁ τοιοῦτος ὁρισμὸς εἶναι βεβαίως ὁμόλογος πρὸς τὸν ἤδη δοθέντα ὑπὸ ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ κρατίστων φιλοσόφων τῶν νεωτέρων χρόνων.

Διάνοια ἐταστικὴ καὶ εὐρεῖα, εὐτροχος καὶ δεξιὰ ἐμελλε νὰ μὴ περιορισθῇ εἰς ὀλίγα τινὰ καὶ πρόχειρα ἀλλὰ νὰ ὁρμήσῃ εἰς τὴν διερευνήσιν τῶν παντοίων τοῦ ἐπιστητοῦ μερῶν καὶ μάλιστα ἐκείνων, ὅσα λόγῳ τῆς φύσεως αὐτῶν ὑπάρχουσιν οἰκειότερα καὶ ἐγγύτερα πρὸς τὴν φιλοσοφίαν· δὲν ἦτο ἄρα δυνατόν νὰ μείνῃ ξένη καὶ ἀδιάφορος πρὸς τε τὰ ἄλλα καὶ τὴν λογοτεχνίαν.

Ψυχὴ νοσταλγὸς τοῦ ἀληθοῦς καὶ αἰωνίου, ἔνθους καὶ φοιβαστική, φιλόσοφος ἅμα καὶ καλλιτεχνικὴ δὲν ἠρκεῖτο εἰς τὰ μερικὰ καὶ πρόσγεια ἀλλ' ἐφέρετο αἰεὶ ἀνιπταμένη εἰς τὰ καθολικὰ καὶ ὑψηλά· δὲν ἔστωργε μίαν μόνον ἐπιστήμην ἢ ἓνα τινὰ μόνον κλάδον τῆς Φιλοσοφίας ἀλλ' ἔτεινε νὰ ἐκταθῇ εἰς σύνολον τοῦ ἐπιστητοῦ τὸ ἀπέραντον πεδίον.

Φύσει εὐαίσθητος καὶ ἐνθουσιαστικός, οὐχ ἥκιστα δ' εὐένδοτος εἰς τὰ

γενναῖα τῆς ψυχῆς ὁρμήματα ὁ Βορέας ἀπείχετο αὐτομάτως παντὸς κοινοῦ καὶ χαμαιζήλου καὶ ἐφέρετο ἀκατάσχετος πρὸς πᾶν ὅ,τι εὐγενὲς καὶ ὠραῖον. Διὸ καὶ πρῶτως, ἐν νεαρῷ ἔτι ἡλικίᾳ, ἔπιεν ἀπλήτως ἐκ τῶν καθαρῶν καὶ διανγῶν ναμάτων τῆς Κασταλίας πηγῆς καὶ ὑπόπερος ἀνυψώθη εἰς τὸ Κωρύκιον καὶ τὴν ὑπερνέφελον κορυφὴν τοῦ ποιητικοῦ Παρνασοῦ. Φιληθεὶς ὑπὸ τῶν Μουσῶν θεσπεσίως ἔδυσεν εἰς αὐτὰς δαψιλῶς καὶ πλουσίως. Τεκμήρια πρόκεινται περιφανῇ καὶ λαμπρᾷ οἱ «*Ῥυθμοὶ ἀθανάτων*» καὶ οἱ «*Πινδάρου ἐπίνικοι*», ἀξιόλογοι ποιητικαὶ συλλογαί. Ἐν μὲν ἐκείνοις μετεγλώττισεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κατὰ τρόπον ἀριστοτεχνικὸν ἐξαίρετα καλλιστεύματα τῆς παγκοσμίου ποιήσεως, ἀρχαίας καὶ νεωτέρας ¹ ἐν δὲ τούτοις μεθρημήνευσε δεξιῶς καὶ εὐστόχως τοὺς ἐπινίκους τοῦ αἰθεροβάμονος τῆς Βοιωτίας ἀετοῦ. Μεταχειρίζεται δ' ἐκάστοτε κατὰ τὰς περιστάσεις, ἀναλόγως τοῦ περιοχομένου, γλώσσαν ἀρμόζουσαν, νῦν μὲν αὐστηροτέραν καὶ καθαρεύουσαν, νῦν δὲ χαλαρωτέραν καὶ κοινήν. Μηδεὶς δὲ θαυμάσῃ ἐπὶ τούτῳ· διότι ἡ δημώδης, ἡ καθαρὰ καὶ γνησίᾳ δημώδης, δὲν εἶναι ὅλως ἀπόβλητος, ἀφοῦ ὁμολογουμένως ὑπάρχει ἐπιτηδεῖα νὰ ἐκφράσῃ ἀπλούστερα διανοήματα καὶ βαθύτερα συναισθήματα ².

Τὰ ποιητικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Βορέα ἐπιμαρτυροῦσι διὰ μυριοστήν φορὰν τὴν στενὴν καὶ ἑναρμόνιον φιλοσοφίας καὶ ποιήσεως σχέσιν. Ποίησις (ἡ γνησίᾳ καὶ ἀληθινῇ ποίησις) ³ καὶ φιλοσοφία εἶναι, λόγῳ τῆς φύσεως αὐτῶν, ἀδιασπάστως πρὸς ἀλλήλας συνημμένοι, οἷον αἱ ἀχώριστοι σύντροφοι καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀδελφαί. Καὶ πῶς οὐχί, ἀφοῦ ἀμφοτέραι εἶναι διάφοροι φανερώσεις τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ; Εἰ καὶ πορεύονται διάφορον ὁδὸν καὶ μετέρχονται ἰδίαν ἑκάτερα μέθοδον, χρησιμοποιοῦσαι ἐκείνη μὲν τὸ συναίσθημα αὕτη δὲ τὴν νόησιν, ὅμως κατατείνουσιν ὡσαύτως εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ τέλος, εἰς τὸ ὑπὲρ τόπον καὶ χρόνον ἡρμένον πεδῖον τῶν ἰδεῶν, λέγω τὸ Καλόν, τὸ Ἀληθὲς καὶ τὸ Ἀγαθόν. Τὴν εὐδὴλον ταύτην καὶ ἀφ' ἑαυτῆς φα-

1. Ἐνταῦθα ἀνήκουσι πλὴν ἄλλων τὰ ποιήματα τοῦ J. Heredia καὶ οἱ «Θεοὶ τῆς Ἑλλάδος» τοῦ Schiller.

2. Ἦδη ὁ σοφὸς ἀνὴρ καὶ αἰδίδιμος ἡμῶν διδάσκαλος Γεώργ. Μιστριώτης ἐν ἐνθουσιάζει καὶ ὄντως θαυμασίῳ λόγῳ, ἀπαγγελθέντι ἐν Ζακύνθῳ ἐπ' εὐκαιρίᾳ καὶ πρὸς τιμὴν τῆς ἑκατονταετηρίδος τοῦ ἔθνικου ποιητοῦ Διον. Σολωμοῦ παρετήρησε πλὴν ἄλλων τὰ ἑξῆς· «Καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἔχω τὴν γνώμην ὅτι λυρικά τινα ῥήματα δύνανται νὰ ποιῶνται ἐν δημῳδῇ γλώσσῃ· διότι αἱ λέξεις ὡς ἡκουσέ τις παρὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς προμήτορος ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀκροατοῦ μᾶλλον ἢ ἐκεῖναι, ὡς ἔμαθεν ἐκ τοῦ λεξικοῦ (Ῥητορ. λόγ., τόμ. 1, σ. 193).

3. Δυστυχῶς ἐπιπολάζει παρ' ἡμῖν σήμερον ἡ ψευδώνυμος ποίησις (ἡ ψευδοποιήσις), ἣτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἔκχυσις ἀερολογίας καὶ μωρίας ἢ ἐκχειλίσαις ἀγροίκου καὶ παχυλῆς ἡδυπαθείας. Ἀλλὰ τί τὸ παράδοξον, ἀφοῦ ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν τὴν μὲν ἐπιστήμην ἐκτοπίζει ἡ τῇ ἀμαθείᾳ συνευγενή μοχθηρία, τὴν δ' εὐμολπίαν τῶν Μουσῶν κινδυνεύει νὰ ἀναπληρώσῃ τέλεον, ἔν τε ταῖς ἐπιστήμασι καὶ ταῖς καλαῖς τέχναις, ἡ ὁμοουσία τῶν τραυτικῶν, ἀνιστορήτων καὶ ἀναρχικῶν.

νεράν ἀλήθειαν, τὴν ἄλλως καὶ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀσφαλῶς ἐπικυρουμένην, οὐδείς ἐπιτρέπεται νὰ ἀγνοῇ ἢ ἀμφισβητῇ, εἰ μὴ τις ἀμαθὴς γρακίλος, καὶ χαμαιπετὴς αὐτοκάβδαλος ¹.

Τὸ δι' ἀδιαλείπτου φιλιπονίας καὶ ἀτρύτων μόχθων δύο περιῖπου γενῶν συντελεσθὲν πολύμορφον καὶ πολυσχιδὲς ἔργον τοῦ Θεοφίλου Βορέα, οὗ ἀκροθιγῶς μόνον ἐνταῦθα ἠψάμεθα καὶ οὕτινος ἡ ἀκριβεστέρα ἀνάλυσις καὶ κρίσις ἀπόκειται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας καὶ εἰς τὴν γραμματολογίαν, εἶναι τῷ ὄντι ἀξιοθαύμαστον. Ἀδρὸν κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ λαμπρὸν κατὰ τὴν μορφήν φέρει βαθεῖαν καὶ ζωηράν τὴν σφραγίδα τῆς ἀριότητος καὶ ἐντελείας, ἀποδεικνύει δ' ἐναργῶς ὅτι ἡ φωταυγὴς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐστὶ οὐδέποτε διαλείπει ἐκπέμπουσα φέγγη οὐράνια καὶ ἀκτῖνας ἀειλαμπεῖς. Ὡς τοιοῦτο ἔργον ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν ἐπαίωντων, ἀξίως ἐτιμήθη ² καὶ ἐξαιρέτως ἐνεκωμιάσθη ³.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ μεγάλα τεχνουργήματα, δὲν θὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ χρόνου, ἀλλὰ θὰ διαμείνῃ διαρκὲς καὶ ἀκατάλυτον. Διότι ὁμοιάζει πρὸς περίοπτον καὶ καλλιπρεπὲς μέγαρον, οὕτινος τὸ κρηπίδωμα εἶναι στερεὸν καὶ εὐπαγές, τὸ δὲ ἄετωμα εὐτακτον καὶ τηλαυγές. Ὡς φάρος φαεινὸς θὰ στέλλῃ ἐκπρεπῶς τὸ μελιχρόν του φῶς ἀπωτάτῳ ἐκεῖ πρὸς τοὺς ποντοποροῦντας ἐν τῷ ἀχανεῖ πελάγει τῶν δυσσυμβλήτων καὶ σκοτεινῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου. Ναί, θὰ παιδαγωγῇ καὶ θὰ φωταγωγῇ κατ' ἐξοχὴν τοὺς νέους καὶ θὰ πτεροῖ τὸ φρόνημα αὐτῶν. Θὰ ἐπιζήσῃ λοιπὸν καὶ θὰ κρατῇ εἰς τὸ διηνεκές ἀγήρως

ὄφρ' ἂν ὕδωρ τε νάη καὶ δένδρεα μακρὰ τεθῇλη.

ΚΩΝ. Ι. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ

1. Δυστυχῶς τοιοῦτοι αὐτοκάβδαλοι καὶ τῆς ἱστορίας πάντῃ ἀδαεῖς δὲν λείπουν πολλῷ τῷ μέτρῳ καὶ ἀπ' ἐκείνων, οὔτινες καιροῦ καὶ τέχνης εὐμοιρῆσαντες καὶ εὐπετῶς ἀναρριχηθέντες γαυριῶσι νῦν μεγάλαυχοι καὶ κλασάουχενεύονται ἀντιποιοῦμενοι αὐτοὶ «ἐπιστήμης καὶ ἀρετῆς»!

2. Τεσσαρακονταετηρὶς Θεοφίλου Βορέα, τόμ. 2, σελ. 269 κ.ἑξ.

3. Οἱ ἐπίμοχθον βίον διαγαγόντες καὶ ἔργα λαμπρά, οἷα τὰ τοῦ Βορέα, καταλιπόντες ἀσφαλίζουσιν ἑαυτοῖς κλέος ἄφθιτον καὶ δόξαν ἀνεμέσητον. Τοῦτο δ' εἶναι καὶ εὐλογον καὶ δίκαιον, ὥς δὴ καὶ τὸ ἐναντίον· ὅσοι ἂν (οἶονεῖ σύμφυτον «τὴν ἀνδραποπὴν τρίχα ἐπὶ τῆς ψυχῆς φέροντες») πονήρως καὶ δολίως βιοτεύσαντες καὶ μηδὲν ἀγαθὸν ἢ σπουδαῖον ἐκπονήσαντες μιάνωσι τῶν Μουσῶν τὰ τεμένη τὰ ἱερά καὶ ζῶφον καὶ σκότος ὀπισθεν αὐτῶν ἀντὶ φωτός καταλίπωσιν, οὗτοι ζῶντες μὲν βοσκηματωδῶς ὑπὸ τῶν ἐπαίωντων προσηκόντως θὰ χλευάζονται, τελευτήσαντες δὲ ὑπὸ τῆς ἱστορίας δεόντως θὰ στηλιτεύονται.